

ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES
INSTITUTE

№4/2025

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2025

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD)

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Аасланд Е.	философия докторы (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Каранфил Г.	философия докторы (PhD), профессор, Комрат мемлекеттік университеті, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Олдфилд А.	Философия докторы (PhD), профессор, Каролина Университеті Каролина, АҚШ
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	философия докторы (PhD), профессор, Токат Газиосманпаша университеті, Токат, Түркия

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.
Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 30.12.2025 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Аасланд Е.	доктор философии (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Каранфил Г.	доктор философии (PhD), профессор, Комратский государственный университет, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курысжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Олдфилд А.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Каролины Каролина, США
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 30.12.2025 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute
Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Aasland E.	
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Karanfil G.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Komrat Devlet Univerditesi, Kishinev, Moldova
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhana L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Oldfield A.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Coastal Carolina University Carolina, USA
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF
Senmez O.F.	(PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 30.12.2025 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

© A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

ЖАҚСЫЛЫҚОВА К.Б.,
ҮДЕРБАЕВ А.Ж.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ – CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

АБИЛМАЖИНОВА А.Б., АХМЕТОВА М.К., ЕКЕР С.	Қазақ тілдік санасындағы «қыз ұзату» тойының репрезентациясы	7
АЙДАРБЕК Қ.Ж., ИМАНБЕРДИЕВА А.Б., ЖУНУСОВА А.С.	Қазіргі ғылыми коммуникациядағы терминологиялық элементтер	22
AKIZHANOVA D.M., SATENOVA S.K., OMAROVA A.S.	The semantics of onyms: interlingual transfer of toponyms in the Akmola region	31
ЕСИМБЕКОВА Д.Б.	Иммерсивті сөздік – кәсіби лексиканы меңгертудің заманауи құралы	44
КАНАШАЕВА Г.А., АШИРКУЛОВ К.Б., ӘШІРХАНОВА Қ.М.	Ұлттық код: «Құтадғу білік» еңбегіндегі жомарт/ақи концепті	55
КЕНЖЕХАНОВА Н.Қ., ЖЫЛҚЫБЕКҰЛЫ Б., АГАБЕКОВА Ж.А.	Көптілді академиялық ортадағы терминжасам және аударма стратегиялары: қытай және қазақ тілдері негізінде	66
КУДЕРИНОВА К.Б., ЕСКЕНДІР Ж.Е.	Сөз стилистикасы	82
МАКУЛБАЕВА А.А., БАЙДРАХМАНОВ Д.Х.	Подкасттардағы киберсленгтерге лексикалық және семантикалық талдау	92
НУРБАЕВА А.М., БАЙСЫДЫК И.Б., КУРМАШЕВА Г.Б.	Англицизмы как лингвистическое явление в рекламных слоганах казахстана: структурно-семантический и прагматический анализ	102
НУРКИНА Н.А., БАРАТОВА М.Н.	Мәшһүр Жүсіптің «Гүлшат-Шеризат» дастанындағы көнерген сөздердің мағыналық-көркемдік қызметі	114
OMARBEKOVA G.A.	Digital culture in the kazakh context: contemporary issues	124
ӨМІРЗАҚОВА А.К., ЖАҚСЫЛЫҚОВА К.Б., ҮДЕРБАЕВ А.Ж.	Қ. Сәтбаев оқу мәтініндегі қазақ өлшем атауларының этнолингвистикалық репрезентациясы	133
ТАНЕШ Б., МЕЙРАМОВА С.А., ЗАГАТОВА С.Б.	Қазақ, ағылшын тілдеріндегі паремиологиялық бірліктердің мәдени ерекшеліктері	144
ТОЛЕУКОНЫР Ж.К.	«Әке» концептісінің мағыналық құрылымы және әлеуметтік-мәдени аспектісі (М. Әуезов шығармалары бойынша)	156

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АБДЫРОВА А.О., ЖАЕВА Р.Р.	Ғалым Қ. Жүсіп еңбектеріндегі әдеби көркемдік түр сипатының зерттелу ерекшеліктері	166
АЛИМБАЕВ А.Е.	Көне түркі жазба мұраларындағы «мәңгілік» мотивінің жырлануы	178
БӘШІРОВ Н.Қ.	Байбатыр Ержанұлының публицистикалық мақалаларындағы ағартушылық ұстаным	189
БУТЕЕВ Б.О.	Смех между Востоком и Западом: Абай Кунанбайұлы и Анри Бергсон	200
SULEIMENOVA ZH.A., GALYMZHANOV B.G.	Religious motifs comparative analysis of Zhusup Kopeyuly and Ahmed Yasawi works	208
ҚУАНЫШБАЕВА Н.А., САҒЛАМ С.	Алаш кезеңіндегі балалар әдебиетінің көркемдік-жанрлық жүйесі	217
ШАЛҒЫНБЕКОВА А.Б., АМРЕНОВ А.Д.	Ақын Мәжит Айтбаевтың поэзиясы	227

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE

КАРЫБАЕВА С.Е., ЖҮНІСОВА К.Қ.	Білім беру үдерісіндегі семантикалық оқытудың рөлі: мәтіндермен жұмыс істеу стратегиялары, кезеңдері және әдістері	237
----------------------------------	--	-----

К.Б. КУДЕРИНОВА¹*Ж.Е. ЕСКЕНДІР²А. Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты, Алматы, Қазақстан¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан²(e-mail: kuderinova_70@mail.ru¹, jaras.eskendir.98@mail.ru²)

*СӨЗ СТИЛИСТИКАСЫ

Аңдатпа. Мақалада қазақ тілі стилистикасының зерттеу бағыттары, стилистика түрлері және стиль түрлері қарастырылады.

Ғылыми зерттеудің мақсаты – сөз стилистикасының өзіндік сипаты, стиль түрлеріне қатысты зерттеулерді қорыта отырып, жаңа пайымдаулар ұсыну.

Зерттеудің өзектілігі қазіргі қазақ тілінің ауызша және жазбаша түрлерінің жан-жақты қолданысының кеңеюі стилистика түрлерінің ішінде сөз стилистикасын зерттеудің қажеттілігіне саяды. Қазақ тілі стилистикасының зерттеу нысаны әр алуанданып, соған сай зерттеу тәсілдері өзгеріп жатуы, тіпті кейде стилистикалық зерттеулердің назардан тыс қалып бара жатуы бұл салаға баса көңіл бөлуді қажет етеді.

Тақырыпты зерттеу барысында сөз стилистикасының негізі айқындық (фр. *clarté*), табиғилық, жинақылық (ағыл. *precision*) және күрделендірмеу нормаларынан бастау алатыны анықталды.

Зерттеудің материалдық негізін әртүрлі кезеңде жазылған көркем проза мәтіндері, сондай-ақ публицистикалық және ауызша дискурс үлгілері құрайды. Стилметриялық есептеулер, жиілік көрсеткіштері мен сапалық талдауды ұштастыру арқылы жеке авторлардың идиостилін, мәтіндегі тілдік бірліктердің сапалық және сандық параметрлерін сипаттайтын үлгілік схема беріледі. Осымен байланысты сөз стилистикасы мәтінді түсіндірудің, интерпретациялаудың басты тетігі ретінде қарастырылып, мәтін мен дискурс деңгейінде стильдік норманы, нормаға уәжді ауытқуларды ажыратудың өлшемдері нақтыланады.

Жұмыстың ғылыми жаңалығы – стиль ұғымы жөніндегі қазақ, орыс, түрік және батыс зерттеулерінде қалыптасқан тұжырымдарды салыстыра отырып, сөз стилистикасын риторикалық дәстүр, мәтін лингвистикасы және функционалды стилистикамен сабақтастыра сипаттайтын кешенді зерттеу ұсынуында. Зерттеу нәтижесінде «сөз стилистикасы» практикалық стилистикамен, сөз мәдениетімен, мәтінді филологиялық талдаумен өзара байланыста түсіндіріліп, қазіргі «мәтіндер тасқыны» жағдайында оқырманға әсер ететін, мәтінді «ығыстырмайтын» сөз саптаудың принциптері айқындалады.

Зерттеудің нәтижесі қазіргі қазақ тілі стилистикасының пән ретінде, тіл білімі және тіл мәдениетінің бір саласы ретінде анықталуына өз үлесін қосады. Жаңа тұжырымдар жасауға көмектеседі.

Түйін сөздер: сөз стилистикасы, стиль түрлері, дискурс, лингвостилистика, көркем мәтін.

* Мақала ҚР ҒЖБМ Ғылым комитеті қаржыландыратын ЖТН BR24993133 «Қазақ тілін лингвосинергетикалық, лингвоэкологиялық, лингводидактикалық аспектіде зерттеу және оның оқу мәтіні лингвистикалық негіздерін әзірлеудегі қызметі» жобасы аясында әзірленді.

Кіріспе. Қазақ тіл білімінде стилистика пәні М.Балақаев, Е.Жампейісов зерттеулерінде тіл стилистикасы аспектісінде, М.Серғалиев, Н.Уәли зерттеулерінде сөз стилистикасы аспектісінде, Р.Сыздық, Қ.Нұрмұқанов зерттеулерінде көркем мәтін лингвостилистикасы аспектісінде зерттелді. Және стилистика стильдік уәжсіз ауытқуларды, қате стильдік қолданыстарды және стильдік уәжді ауытқуларды, ерекше стильдік қолданыстарды, автордың идиостилін сөйлем, тіпті сөз тіркесі деңгейінде көрсететін сыншылдық ауқымда көбірек қолға алынды.

Мақсатты (функционалды) стильдерге бөлмей, жалпы сөзді, сөйлеу әрекетін, Л.В. Щербаның [1] терминімен айтқанда, тілдік материалды жасаған тәсілді зерттеу сөз стилистикасын зерттеу болып табылады. Сөз стилистикасының нысаны - мәтін, дискурс.

Мәтінді тұтастықта алып, мәтіннің идеясы мен сюжетін түсіндірумен қатар, көркемдегіш құралдарын да зерттеу мәтін лингвистикасы болып табылса, стилистика жеке сөз, не сөз тіркесі емес, сондай-ақ сөйлем де емес, бүкіл мәтін тұтасымен алына отырып, мәтіннің образдылығын тану, образдылықты жасап тұрған құралдарды анықтау болып келеді.

Бүгінде көркем мәтінге кешенді талдау // көркем мәтінге лингвистикалық талдау // көркем мәтінге лингвостилистикалық талдау деген пән атаулары бар. Кейде бұл пәндер бір бірінің нысанын, талдау тәсілдерін қайталайды, кейде айырмашылықтары парықталмай жатады.

Біздің ойымызша, көркем мәтінге лингвистикалық талдау – лингвистикалық пәндердің бүкіл циклін аяқтайтын курс. Бұл бұрын алған білімдерін жүйелеуге және ол білімдер жүйесін сөзге, мәтінге баға беруде қолдана білуді үйрететін пән.

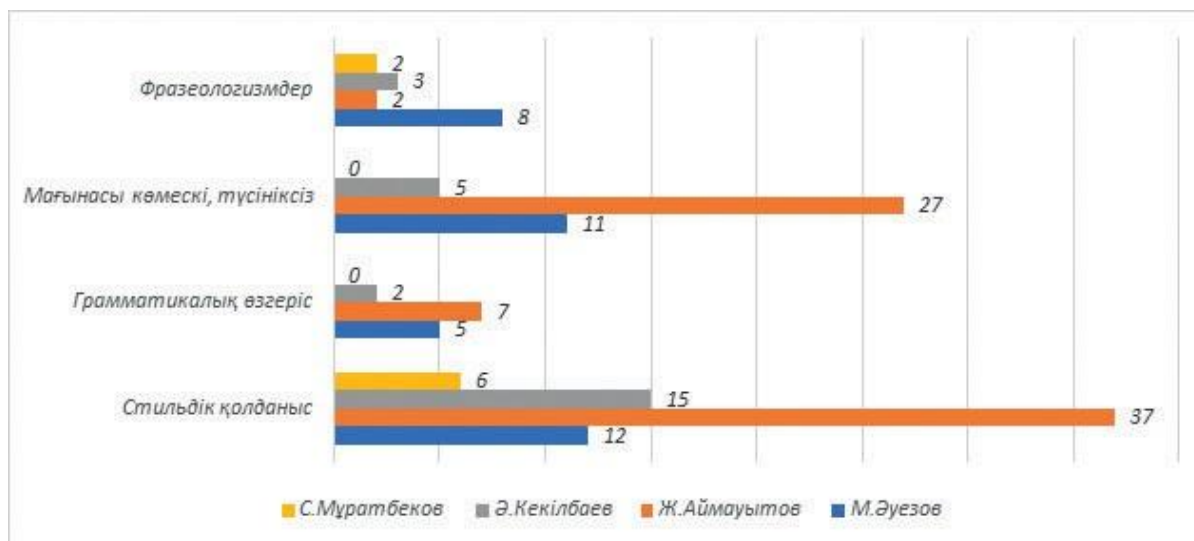
Мәтінді талдау дегеніміз – мәтінді түсіну.

Көркем мәтінді түсінудің 3 деңгейі бар: бірінші деңгейде эксплициттік мазмұн, яғни кез келген сауаты бар оқырман түсіне алатын мазмұн, екіншісінде – жасырын, яғни тікелей ашылып берілмеген, бірақ мәнмәтіннің астарында жатқан мазмұн, субмәтін, үшіншісінде – эстетикалық, сезім көркемдігіне апаратын мазмұн.

Мәтінді осылай тану үшін мәтінді құрайтын барлық бірліктерге назар аударылады және мәтінді ерекше жеткізуге көмектесіп тұрған бірліктер назарға ілігеді. Бұл бірліктер өзара үйлескен жүйені құрайтын болып шығады. Олар екі топқа бөлінеді: тілдік бірліктің сапасы және олардың саны мен жиілігі.

Тілдік бірліктің сапасы дегенде сөздің парадигматикалық қатынастағы қолданысын түсінеміз. Сөз өз мағынасында, не ауыспалы мағынада, не стильдік бояулы реңкте қолданылуы мүмкін немесе көнерген сөз, не жаңа сөз, не авторлық қолданыс болуы мүмкін. Ал сандық сапа дегеніміз сөздің синтагматикалық қолданысы, сөздердің қайталануы немесе мағынасының қайталануы, лексикалық түрде немесе грамматикалық түрде қайталануы, бұл тілдің барлық деңгейін қамтиды. Фонетика мен лексикологияда дыбыстық қайталамалар, синоним, антоним омонимдердің қолданысы, ал морфологияда белгілі бір сөз табының қайталануы, болмаса формалар мен морфемалардың, ал синтаксисте сөйлем құрылымының қайталануы, сөз тіркесі мен сөйлемдердің қайталануы жатады. Мысалы, төменде С.Мұратбеков, Ә.Кекілбайұлы, Ж.Аймауытұлы, М.Әуезовтің алғашқы әңгімелеріндегі фразеологизмдердің және өзіндік ерекше қолданыстардың сипаты мен санына, сонымен бірге қазіргі оқырман үшін мағынасы көмескі сөздер мен қазіргі тіл иелменіне түсініксіз грамматикалық қолданыстардың сипатын санаған кезде ең үлкен көрсеткіш Ж. Аймауытұлының шығармасына тән екені көрінді (1-сурет). Мәтінде оқу автоматизмін бұзатын тілдік бірліктер көбіне Жүсіпбек Аймауытұлы шығармаларында жиі қолданылған. Сондықтан хронотопы ерте көркем мәтіндерге лингвистикалық талдау жасауда лингвистикалық комментарий; лингвистикалық түсіндірме жасаудың қажеттілігі барған сайын артатын болады.

Сурет – 1. С.Мұратбеков, Ә.Кекілбаев, Ж.Аймауытов, М.Әуезов шығармаларының салыстырмалы кестесі

Әдістеме және зерттеу әдістері. Сөз стилистикасының зерттеу тәсілдері біршама. Мәтіннің хронотопы мен дәуір тілін, сол дәуірдегі сөздік қорды ескере отырып, талдау, мысалы, шығарманың жазылу тарихы маңызды. Шығарманы жазған уақыттағы автор өміріндегі оқиға, хронотопы шығарманың сапасына әсер етеді. Стилиметриялық талдау (жеке автордың стильдік бірліктерінің сандық өлшемі «стилохронометриялық» талдау) түрлері, статистикалық стилистика, сот лингвистикасы, корпусқа негізделген стилистика түрлері болады. Бұл зерттеу әдістерінің негізі, түптеп келгенде, мәтінді таңба ретінде алып, соның «ғұмырын», «өмірін», «өмір сүрген дағдысын» анықтау мақсатында жасалған сияқты. Яғни сонда заманауи стилистикалық зерттеулер іздестіру, анықтау, көз жеткізу құралы болып шығады.

Г.К. Аюпова мен Қ.Е. Тілеш өздерінің мақаласында стиль категориясын поэтика мен лингвистиканың нысаны етудің мынадай төрт себебін атап өтеді: сөз, сөз тіркесі, мәтін тілдік компонент болуымен қатар, әдеби шығарманың пішіндік көрсеткіштері; екеуін бір мәселе төңірегінде анық сараланбаған және көптеген зерттеушілер аралық межені ұстанбайды; тілдік және әдеби-теориялық зерттеулерде стильге келгенде мақсаттары айқын емес; стилистикалық терминдердің қолданысында бірізділік жоқ [2, 79]. Ал ғалым М.Бурке өз еңбегінде стилистиканы тіл білімі мен әдебиеттанудың зерттеу саласы дей келе, өткеннің риторикасынан, формализмінен, поэтикасынан, функционализмінен және құрылымдықтан әлдеқайда асып түсіп, корпусдық, когнитивтік, сыни, прагматикалық, педагогикалық, мультимодальды, гендерлік және бүгінде нейроғылыми тәсілдерді қамтитынын жеткізеді [3, 2]. Дегенмен бүгінде көркем мәтінге талдау жасауда әдебиет пен тілдің шекарасы ашылып, мәтінді түсінуге қажетті параметрлер араласып, талдана бастады. Алдымен, қатардағы оқырман ретінде шығарма толық оқылады, екінші кезекте филолог, стилист-лингвист ретінде оқып, мәтін параметрлері бойынша лингвостильдік талдау жасалады. Мұндайда, алдымен, мәтіннің тақырыбын табу; негізі ойын анықтау, композициялық ерекшелігін тану; сөйлемдердің байланысу тәсілдері мен құралдарын табу, мәтіннің баяндау типін тану, мәтіннің көркемдеуіш құралдарын табу; автордың ойы мен идеясын берудің тәсілін табу, мәтіндегі құнды, жасырын жатқан ақпаратты, басты идеяны берудегі сюжет желісін талдау, сюжеттің картасы, кейіпкерлер, сюжеттің шарықтау шегін анықтау жұмыстары жүреді. Бұл мәтінді филологиялық талдауға саяды.

Осыдан келіп, стилистикалық талдауға, стилистикаға қатысты анықтамаларды сараптай келгенде мынадай тұжырым шығады: стилистика –

1) мәтінді түсіндіру әдісі, интерпретация болып табылады, бұл кодталған хабарды ашу, автордың «тілін» түсіндіретін, автор тілін оқырман тіліне айналдыратын сала;

2) мәтіндегі формалды белгілерді талдау, олардың көркем мәтін тудырудағы қызметін көрсету; шығарманың грамматикасы, оның жалпы мағынасы мен әсеріне қалай ықпал еткенін зерттейтін сала;

3) автордың идиостилін анықтау, оқырманға эстетикалық реакция тудыратын мәтіннің тілдік ерекшеліктерін анықтау,

4) көркем мәтінді түсінетін стилист тұлға дайындау, көркем мәтінді талдауда тіл білімінің әдістері мен тұжырымдарын пайдаланатын сыни көзқарас тәрбиелеу.

Сондықтан мәтін бойында кездескен көнерген сөздер мен мағынасы түсініксіз сөздер, грамматикалық формалар, автордың ерекше қолданыстарын ашу да осы пәннің міндеті болады.

Түркиядағы стилистиканың теориялық негізіне назар аударған зерттеушілер әдебиет пен тіл білімі арасында көпір салу міндетін стилистикаға беру керек деп, біздің ойымызша, дұрыс пайымдаған. Бұл жағдайда стильдік талдау мақсат емес, әдеби шығарманы түсіну және тілді қолдану құралы болып табылады. Бұдан стилистика мәтіндегі жеке сөздер мен тіркестердің қолданысын, образдылығын ғана айқындау емес, қайталап айтамыз, бүкіл мәтіннің образдылығын айқындау болып шығады. Сондықтан кейінгі зерттеулерде стилистика сөйлем шеңберінен шығып, мәтінге мән беретін болды.

Талқылау мен бақылау. Сөз стилистикасын тереңдей түсіну үшін стиль ұғымын анықтай түсу қажет.

Стиль сөзі – жеке адамның өмірлік ұстанымындағы, сондай-ақ, кескіндеме, музыка, әдебиет, сәулет өнерінде, сән, дизайн әлемінде өзіндік ерекшелікті танытатын ұғым, көп мағыналы термин. Осыған байланысты латынның «қадақ немесе жазуға арналған үшкір құрал (қалам)» деген сөзі зергерлік жасау, өте мұқият, талғампаз болу мағынасында пайда болған. Араб тілінде стиль – «üslûb» немесе «üslûbiyat» деп аталады.

Ал лингвистикада Л.В. Щербаның [1] сөйлеу әрекеті ұғымының хабарды барынша тиімді жеткізу тәсілі, ойды жарыққа шығаруда лексикалық, грамматикалық, синтаксистік бірліктерді ұтымды қолдану, ой-пікірін білдіруде өзіндік тәсіл түрінде түсініледі. Егер тіл – адам ойын жеткізу үшін қолданатын құрал болса, стиль – мақсатқа жету үшін сол құралды дұрыс таңдау, сезім мен ойды білдіру тәсілін таңдау болып шығады.

Тілді жоғары деңгейде (advance) білетін элитарлық топ тілтұтынушылары сөзін мақсатқа лайық таңдай алады, діттемін стильмен жеткізе алады, сөзін түрлендіріп бере алады дейміз. Яғни тілді құрал десек, осы құралды да алуан түрлі позицияда, алуан түрлі реңкте қолдана алады. Түрік ғалымы айтқандай, «мазмұн ретінде емес, білдіру тәсілі ретінде бағаланып, бос әшекейден гөрі мағынаға толы сұлулық элементі ретінде қарастырылады» [4, 17]. Бұл тұрғыда ол эстетика мен мағына тоғысқан жерде тұр. Эстетикаға экспрессия әсер етеді. Экспрессия болмаған кезде оны түсіну қиынға соғады және әңгімелесушілер тақырыптан, сөзден және сөйлеушіден алшақтайды дейді ғалым.

Стиль ұғымы ғасырлар бойы әртүрлі өзгерістерге ұшырады. Әртүрлі ұлт ғылымының түсінігіне сай өзгеріп отырды. Мысалы, Түркия ғалымдары стильді жеке категория ретінде қарастыруға болмайды, ол тұтас баяндаудың құрамдас бөлігі болып табылады және баяндауды тұтастыққа қатысты бағалағанда ғана түсінуге болады деді [5, 44]. Және бұл елде стильді статистикалық әдіс арқылы тану біршама нәтижелер берді, сөздегі әріп санын, сөйлемдегі сөз санын, мәтіндегі сын, зат есімнің және етістіктің санын сөз діттеміне байланыстыра зерттеу стиль туралы түсінікті кеңейтіп жатты. Стильдік элементтердің қолдану жиілігін анықтау мәтін талдауға әсер етті. Ол, мысалы, анонимді шығармалардың авторын анықтауда пайдалы болды, өйткені статистикалық талдау автордың жеке стильдік ерекшеліктерін айқындады [6, 876].

Шығыс халықтары әдебиетінде, мысалы, парсы әдебиетінде түркістан стилі, хорасан стилі, түркістан/хорасан стилі деген сияқты түрлері, күрделі, шетелдік образдар, сөздер көбейген стильдер, енді бірде қарапайым, түсінікті жазу сән болған жазу стильдері болған. Бұның бәрі ойды жарыққа шығарудағы өзіндік ерекшелік дегенді білдірді.

Бір кезеңдерде өзіндік стильді іздеуден шаршап, қарапайым ауызекі тілге басымдық берілді. Бұл да өзіндік стиль болды. Түркия ғалымдары жазу стилінде «әдептілік», «дидактикалық проза» және «тарихи проза» деген де стиль түрлерін шығарған. Кейбір әдебиеттерде бұлар «жалпақ проза», «орта проза» және «әдемі проза» деп аталады.

Стиль атауында адамның жеке басының сипаты, өзіндік ерекшелік деген мағына басым болғаннан кейін Буффонның: «стиль – адам» деген сөзі көп ескерілетін болды. Адамдар әртүрлі болатыны сияқты стиль де әртүрлі болады, адамдар сияқты стиль түрлері де көп сияқты.

Бірнеше зерттеу еңбектерімен танысу барысында стиль ұғымының мынадай мағыналары бүгінде жиі айтылатыны байқалды:

1) стиль - адамның өзі (*Le style est l'homme même*) деген. Бұл сөз стиль туралы негізгі түсінікті айқындайды. Осы анықтамадан шығатыны – жеке тұлғаның өзіне тән және қайталанбас ерекшеліктерінің біртіндеген көрінісі, сөйлеуші не автордың темпераменті мен ниеті анықталатын сөз, әр адамның өз ойын білдіруінің ерекше тәсілі, адамның табиғи болмысы; уақыттың өтуімен, автордың болмысының өзгеруімен бірге өзгертін болмысы; жеке баяндау формасы. Бұл адамның жеке сөйлеу мәнері, адамның қандай екенін білгің келсе, сөзін тыңда деген қазақ даналығы, кісіге қарап сөзін алма, сөзіне қарап кісіні ал дегенмен өрнектеледі. Сөз адамның болмысын жасыра алмайды дегенге саяды.

2) «мағынаны дұрыс және анық жеткізу өнері; таңдауға болатын тілдік белгілерді таңдау. Яғни бұл анықтамалардан стильдің екі түрлі мағынада қолданылатынын көруге болады.

Орыс тіл білімінде стиль языка деген, яғни языковой стиль емес, тіл стилі, тілдің сөйлегендегі стилі деген түсінік беретін термин болды. Бұл сөзді талғап қолдану дегенге саяды. М.Серғалиевтің айтуы бойынша, стилистика пәнінің негізгі категориясы осы тіл стилі болып табылады.

Қазіргі дамыған ұлттық тілдердің барлығында сөйлеу тілі және оның бейтарап стилі болады, бейтарап стиль, аты айтып тұрғандай, діттемге, адамның эмоция күйіне қатысы жоқ стиль болады, сондықтан оны тіпті стиль деп атауға да болмайды. Дегенмен бұны нөлдік деңгей десек, кітаби тіл немесе әдеби тілді + (плюс) белгісіне ие, жоғары деңгей, ал үшіншісі қарапайым сөйлеу стилін – (минус) белгісіне алсақ, төменнен жоғарыға қарай, үйренбейтін, оқытылмайтын, адам өзі табиғи түрде меңгеретін стильден үйретілетін, оқытылатын стильге қарай тілдің қолданыс аясы байқалады.

Француз стилистерінің айтуы бойынша, барлық шығармалар негізгі 3 стильде жазылады: қарапайым стиль, мұнда қарапайымдылық, талғампаздық және сезімталдық болады, ортаңғы стиль (фр. *style tempéré*), бұл да ерекше, талғампаз стиль және көтеріңкі стиль (ағыл. *style sublime*), бұл жоғары эмоция мен ойды білдіру, қозғау салу, әсер ету үшін қолданылады.

Стиль – тарихи құбылыс, заманмен, санамен, өмір сүру дағдысымен бірге өзгеріп, дамып отыратын сөз машығы. Бір кезде стильдік ерекшелік болып табылатын сөз енді бір кезеңде қалыпты сөз дағдысы болып қалуы мүмкін немесе бүгінде қалыпты сөз дағдысы болған сөз, ұмытылып барып, бір кезеңде ерекше стильдік қолданысқа айналуы мүмкін. Мысалы, сөз зергері тілші ғалым Нұргелді Уәли 80 жылдары «Сақабай төрені мал сойып, қонақасын беріп аттандыру қамында екен. Ысқақ «мені үйлендіру мәселесі не болды?» деп ешкімнен сұраған жоқ» [7, 79] деген сөйлемдегі «үйлендіру мәселесі не болды?» деген сұрауды көркем әдебиет стиліне жат, сөзге ресмилік берген қате қолданыс деп сынады [8], ал бүгінде осы стильаралық ауысу, яғни ресми стиль элементтерінің көркем әдебиет немесе ауызекі сөйлеу стилінде мақсатты қолданатыны уәжді қолданыс, бұл мысалда юмор үшін алынған тәсіл дейтін болдық.

Сондай-ақ бір кездері «Мереке қарсаңында жасөспірім боксшылардың қалалық біріншілігі өтеді. Соған жатпай – тұрмай дайындалып жатырмыз. Былтыр финалда ұтылып қалғанмын, биыл қайтсем де есе қайтару керек. Жасөспірімдер тобы бойынша бірінші разрядым бар ...(М. Қабанбаев. Бауыр. Әңгіме.) деген сөйлемді ауызекі сөйлеу

тілінен гөрі газет тілін еске түсіреді» [8] десе, бүгінде қазақ ауызекі сөйлеу тілі кітаби тілдің құрылымымен сөйлейтін болып кеткені бәрімізге аян. Яғни ауызекі сөйлеу стилі мен бейтарап сөйлеу стилі және әдеби стильде сөйлеу шекаралары білінбей бара жатқан кезеңде отырмыз.

М.Серғалиев бүгінде біз үйрене алмаған -уда формантының 80 жылдарда жазушылар тілінде қолданыста болғанынан Ғ. Мүсірепов, Ғ. Сланов шығармаларынан мысал келтіріп түсіндіреді [9, 20]. Сондай-ақ «Аэроплан аспанда», «Жеңістің неше алуаны бізде» деген сияқты жарнама, үндеу түріндегі тақырып аттардың БАҚ тіліндегі жаңа стильдік амалдар болғанын айтады. Әдеби тіл нормасы, стиль нормасының тарихы үшін бұндай мысалдар маңызды.

Бұл – жоғарыда сөз болған қазіргі жазармандар тіліндегі грамматикалық, сөзсаптамдық қатенің көп болуына апарған.

Қазіргі жазармандар тіліне жасалған талдау нәтижесіне орай, біз мектепте, ЖОО-да берілетін стилистикалық білімді, талдауды сөз тіркестіру амалына, сөз мағынасын ажыратуға, көркемдеуіш құралдардың қолданысына, синонимдердің стильдік қызметіне жасауымыз керек еді.

Алайда біз өзге мақсат таңдадық. Ойды жарыққа шығару, оқығанды, естігенді баяндап жазу, не айту, сөйлеу әрекеті, сөйлеу дағдысының қалыптасуына байланысты. Сөз коммуникативті-функционалды аспектіге қарағанда сөз стилінің орынды, әсерлі болып шығуы осы сөйлеу тілі машығы бойынша жазудан пайда болатынын байқаймыз.

Нәтижелер. Бүгінгі заман – мәтіндер тасқыны заманы. Сөз... сөз... сөз..., айнала сөз, көрінетін, естілетін сөз. Я оқу керек, я тыңдау керек. Мәтіндер көптігі сонша, шығарылып жатқан кітаптардың, газет-журналдардың, әлеуметтік жазбалардың көптігі сонша мәтіндер гигабайттарға сыймай жатыр. Сондықтан мәтіндердің ығыстыратындары бар, ығысатындары бар.

Осыған байланысты мәтінді төмендегідей бағытта талдау керектігі стилистика ғылымының бастау көзінде айтылған еді. Тек бұл ұмытылып бара жатты. Түрік ғалымы А.Чалышқан стилистикаға қатысты француз ғалымдары мен әдебиетшілерінің зерттеулерін қарастыра келе мәтінге мынадай талаптар қойылғанын айтады [10].

Алдымен, мәтінде, сөзде айқындық (фр. clarté) қажет. Бұл сөйлеуші мен жазушының айтылған ойды оқушы мен тыңдаушының бірден және еш қиындықсыз түсінуіне жағдай жасау, ойыңызды алдымен өзіңіз анық түсіну – стилистиканың басты ережесі болып табылады. Айқындық болу үшін ойдың логикалық ретпен айтылуы, соған сай табиғи шығуы болады. Логикалық рет дегеніміз – ойдың, соған сай сөздің себеп-салдар қатынаста шығуы.

Екіншісібіріншіденөрбиді: табиғилық– ойдыерекшелепайтамындеп, күрделендірмей, артық қыламын деп, күш жұмсамай, ойлағанындай етіп айту. Жалған кітаби стиль, жалған шешендік көрсетпей, қызыл сөзге әуес болмау, күрделі құрылымдардан аулақ болу, ойды жеткізудің ең жақсы тәсілі – қарапайымдылық екенін білу. Бұл сипатты ерекшеліп айтқан француз әдебиетшілері болды. Ф.С.Фенелон «Сөз ойыңды, ойың шындықты көрсетсін» деген формула береді. Ұзақ уақыт бойы сөзді әдемі шығарамын деп іздену табиғилықтан алыстатады. Жазуға шамадан тыс күш салудың өзі табиғаттың жауы деген. Б.Паскаль: «Табиғи стильді байқағанда, таңданамыз, өйткені біз жазушыны табамыз деп күткен кезде, адамды табамыз» дейді. Автордың темпераменті мен тақырыбының жанрлық, стильдік үндестігі болса да сөз табиғи шығады.

Шынайылық, қарапайымдылықты жаза білген жазушы сұлулықты, таңғаларлық эстетиканы жасайтынын алғаш В.Белинскийден басқа ешкім айтпаған секілді. Ғалым А.С. Пушкиннің де, Л.В. Лермонтовтың да, Грибоедовтың да қаламындағы ерекшелік қарапайым дүниеден әдемілік жасау, сөз, өрнек іздеп қиналмай, қарапайым сурет берулері екенін бірде былай десе: «Разговор Татьяны с нянею - чудо художественного совершенства! Это целая драма, проникнутая глубокою истиною... В словах няни, простых и народных, без тривиальности и пошлости, заключается полная и яркая картина внутренней, домашней

жизни народа, его взгляд на отношение полов, на любовь, на брак». Енді бірде «Тут нет лишнего слова, не только лишней страницы: всё на месте, всё необходимо. Нет ложных чувств, ошибочных образов, натянутого восторга: всё свободно, без усилия, то бурным потоком, то светлым ручьём, излилось на бумагу» деген.

Осылардан келіп, үшінші – жинақылық (ағыл. precision) шығады. Бұл ойды ең қысқа, ең толық және ең әдемі түрде білдіру. Керексіз сөз, сөз тіркестері, ою-өрнектер жоқ сөйлеуді ықшам деп атайды. Қысқа сөзге жету үшін дәл, орынды сөздерді тауып, қолдану керек. Сөздердің өз мағынасында қолданылуы, сөзді дұрыс таңдау аса маңызды. Сөз дұрыс таңдалса, сөйлемдер қысқа бола бастайды, қысқа сөйлемдерде қажетті сөздер ғана орын алады, бұндай сөзсаптам анық, түсінікті болады.

Төртінші - көп мағыналы сөздерге әуес болмау, шеттен алынған сөзді шектен тыс қолданбау, тілді шектен тыс тазартуға тырыспау (purisme), жаңа сөздерді тым көп қолданбау (néologisme), қарабайыр сөздер мен дөрекі, мазмұны пәс сөздерге жол бермеу (ағыл. noblesse), тыңдаушыны, не оқушыны жалықтырмау үшін әртүрлі стильді араластыру (фр. variété), стиль мен сипатталатын оқиғаның арасында сәйкестіктің (фр. convenance) болуы. Сонымен, мұнда ескертілген айқындық (фр. clarté), табиғилық, жинақылық (ағыл. precision) және күрделендірмеу сөз мәдениетінің нормалары ретінде көрінгенмен, сөз стилистикасының нормасы болып табылды. Бұны стилистикаға қатысты бірнеше жылы талдау тәжірибесі көрсетіп отыр.

Ойды жарыққа шығару ежелгі дәуірден, қай халықта болмасын, шығыс әлемінде де, батыс әлемінде де шешендік өнер түрінде пайда болды, дамыды. Және қай ұлттың тілінде болмасын, XIX ғасырда стилистика саласының нысанына айналды. Бұл, біздің ойымызша, жазба тілдің жетілуі мен контентінің баюына байланысты. Сонда сөз стилистикасын риториканың заманауи атауы деуге де болады. Әсер ету, сендіру, қорғау мақсатында мәнерлеп сөйленген сөздер стилистика нысаны болады [10, 10]

Қорытынды. Стилистиканың сөз және тіл стилистикасы, лингвостилистика, функционалды стилистика, практикалық стилистика, лексикалық, морфологиялық, синтаксистік стилистика түрлерінің ішінде сөз стилистикасы – қолданысқа қатысты барлық стилистика түрлерінің басын біріктіретін, негізгі нысаны мәтін мен дискурс болып табылатын, үлкен кеңістікті қарастыратын ауқымды стилистика түрі. Сөз стилистикасының негізгі бірлігі стиль - жеке тұлғаның өзіне тән және қайталанбас ерекшеліктерінің біртіндеген көрінісі, сөйлеуші не автордың темпераменті мен ниеті анықталатын сөз, әр адамның өз ойын білдіруінің ерекше тәсілі, адамның табиғи болмысы; уақыттың өтуімен, автордың болмысының өзгеруімен бірге өзгертін болмысы; жеке баяндау формасы. Бұл сипат жеке адамдар сипатынан жиналып, мәтіннің, дискурстың стилі, жалпы сөз стилі болады.

Осы тұрғыдан алғанда, сөз стилистикасы тілдік бірліктердің тек дұрыс не қате қолданылуын емес, олардың мәтіндегі жиілік, ығысу, нормадан уәжді ауытқу сияқты параметрлерін де қамтитын кешенді талдау өрісін ұсынады. Шығарманың хронотопы, автор өмірбаяны, дәуірлік тілдік норма, көне және түсініксіз бірліктердің мәтіндегі қызметі – барлығы біріге отырып, стильді «тұлғалық құбылыс» және «мәтіндік құбылыс» ретінде қатар сипаттауға мүмкіндік береді. Стилистикалық талдаудың мұндай моделі көркем мәтінді түсінуді тереңдетумен қатар, қазіргі медиамәтіндер, публицистикалық дискурс, оқу және ғылыми мәтіндердің сапасын бағалауда да қолданылуға лайық.

Сөз стилистикасы тілдің көркемдік, экспрессивтік және коммуникативтік мүмкіндіктерін терең зерттейтін маңызды сала болып табылады. Ол сөздердің мағынасы, қолданылу контексті және сөйлеу мәнері арқылы мәтіннің әсерін, эмоционалдық бояуын және стильдік ерекшелігін ашады. Стилистикалық талдау тілдің байлығы мен икемділігін көрсетіп қана қоймай, жазбаша және ауызша сөйлеу мәдениетін жетілдіруге, мәтіннің мазмұндық және форма жағынан үйлесімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, сөз стилистикасы әдебиеттану, тіл білімі және коммуникация салаларында практикалық және теориялық маңызы зор ғылым саласы болып қала береді.

Зерттеу нәтижелері сөз стилистикасын риторика, мәтін лингвистикасы, сөз мәдениеті және практикалық стилистикамен сабақтастыра қарастырудың тиімді екенін көрсетеді. Стилді «адамныңөзі» ретіндетүсіндіру, жекеавторлыққолтаңбаны, мәтінніңобраздылығын, оқырманға әсер ететін айқындық, табиғилық, жинақылық және күрделендірмеу сияқты параметрлерді анықтау – болашақта стилистикалық білім берудің, мәтінмен жұмыс істеу әдістемесінің өзегіне айналуға тиіс. Осылайша сөз стилистикасы қазіргі «мәтіндер тасқыны» жағдайында мәтінді іріктеу, түсіну, бағалау мәдениетін қалыптастыратын, тілдік тұлғаның да, қоғамның да коммуникативтік тәжірибесін реттейтін жетекші ғылыми бағыт ретінде айқындалады.

Әдебиеттер

1. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – 426 с.
2. Аюпова Г.К., Тілеп Қ.Е. Стил құбылысы: лингвистика және поэтика // Bulletin of the Karaganda university. Philology series. – 2022. – Т. 107. – №. 3. – 79 б. DOI: <https://doi.org/10.31489/2022ph3/78-83>
3. Burke M. (ed.). The Routledge handbook of stylistics. T. 711. – London: Routledge, 2014. – 558 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315795331>
4. Çoban Ahmet, Edebiyat Üslûp Üzerine (Sözün Tadını Dilde Duymak), 1. b. – Ankara: Akçağ Yayınları, 2004. – 140 p.
5. Yıldız Cemal (1991). Üslûp ve Üslûp İnceleme Metodları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
6. Aytaç Gürsel. Genel Edebiyat Bilimi. – İstanbul: Say Yayınları, 2009.
7. Исабаев Қ. Серт. – Алматы: Жазушы, 1982. – 79 б.
8. Балақаев М., Әміров Р., Айтбаев Ө. Сөз өнері. – Алматы: Ғылым, 1978. – 184 б.
9. Балақаев М., Серғалиев М. Қазақ тілінің мәдениеті. Алматы: KEMEL KİTAP, 2013. – 201 б.
10. Adem Çalışkan, Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-1: ilk belirlemeler, , The Journal of International Social Research, Cilt: 7 Sayı: 34 Volume: 7. – 2014. URL: www.sosylarastirmalar.com

К.Б. КУДЕРИНОВА

Институт языкознания имени А. Байтурсынова, Алматы, Казахстан

Ж.Е. ЕСКЕНДИР

Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, Алматы, Казахстан

СТИЛИСТИКА РЕЧИ

Аннотация. В статье рассматриваются направления исследований стилистики казахского языка, виды стилистики и типы стиля.

Целью научного исследования является обобщение специфики стилистики речи, представление новых взглядов на изучение видов стиля.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью изучения стилистики речи среди видов стилистики, расширением комплексного использования устной и письменной форм современного казахского языка. Разнообразие объекта изучения стилистики казахского языка, а также изменение методов исследования, а порой и пренебрежение стилистическими исследованиями, требует особого внимания к данному направлению.

В ходе изучения темы было выявлено, что в основе стилистики речи лежат нормы ясности (фр. clarté), естественности, краткости (англ. precision) и простоты.

Материальной основой исследования являются художественные прозаические тексты разных периодов, а также образцы публицистического и устного дискурса. С помощью стилометрических расчетов, частотных показателей и качественного анализа представлена модельная схема, описывающая идиостиль отдельных авторов, качественные и количественные параметры языковых единиц в тексте. В этой связи стилистика слова рассматривается как

основной механизм объяснения и интерпретации текста, а также уточняются критерии выделения стилистических норм и мотивированных отклонений от нормы на уровне текста и дискурса.

Научная новизна работы заключается в представлении комплексного исследования, которое, сравнивая выводы, сформированные в казахских, российских, турецких и западных исследованиях, характеризует стилистику слова во взаимосвязи с риторической традицией, лингвистикой текста и функциональной стилистикой. В результате исследования «стилистика слова» раскрывается во взаимосвязи с практической стилистикой, культурой слова, филологическим анализом текста, определяются принципы классификации слов, которые воздействуют на читателя и не «вытесняют» текст в условиях современного «текстового потока». Результаты исследования способствуют определению современной стилистики казахского языка как дисциплины, как раздела языкознания и языковой культуры, а также способствуют формированию новых идей.

Ключевые слова: стилистика речи, виды стилей, дискурс, лингвостилистика, литературный текст.

K.B. KUDERINOVA

A. Baitursynov Institute of Linguistics, Almaty, Kazakhstan

ZH.YE. YESKENDIR

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

STYLISTICS OF SPEECH

Annotation. The article considers the research directions of the stylistics of the Kazakh language, types of stylistics and types of style.

The purpose of the scientific research is to summarize the specific nature of the stylistics of speech, to present new insights into the research on the types of style.

The relevance of the research is due to the need to study the stylistics of speech among the types of stylistics, the expansion of the comprehensive use of oral and written forms of the modern Kazakh language. The fact that the object of study of the stylistics of the Kazakh language is diverse, and the methods of research are changing accordingly, and even stylistic research is sometimes neglected, requires special attention to this area.

During the study of the topic, it was found that the basis of the stylistics of speech originates from the norms of clarity (fr. *clarté*), naturalness, conciseness (engl. *precision*) and simplicity.

The material basis of the research is literary prose texts written in different periods, as well as samples of journalistic and oral discourse. By combining stylometric calculations, frequency indicators and qualitative analysis, a model scheme is given that describes the idiosyncrasy of individual authors, the qualitative and quantitative parameters of linguistic units in the text. In this regard, word stylistics is considered as the main mechanism for explaining and interpreting the text, and the criteria for distinguishing stylistic norms and motivated deviations from the norm at the text and discourse levels are clarified.

The scientific novelty of the work is the presentation of a comprehensive study that, by comparing the conclusions formed in Kazakh, Russian, Turkish and Western studies on the concept of style, characterizes word stylistics in connection with rhetorical tradition, text linguistics and functional stylistics. As a result of the study, «word stylistics» is explained in connection with practical stylistics, word culture, philological analysis of the text, and the principles of word classification that affect the reader and do not «displace» the text in the conditions of the modern «flood of texts» are determined.

The results of the study contribute to the definition of modern Kazakh language stylistics as a discipline, as a branch of linguistics and language culture. Helps to create new ideas.

Keywords: stylistics of speech, types of styles, discourse, linguistic stylistics, literary text.

References

1. Şerba L.V. İazykovaia sistema i rechevaia deiatelnöst. – L.: Nauka, 1974. – 426 s.
2. Aiupova G.K., Tileş Q.E. Stil qūbylysy: lingvistika jäne poetika // Bulletin of the Karaganda university. Philology series. – 2022. – T. 107. – №. 3. – 79 b. DOI: <https://doi.org/10.31489/2022ph3/78-83>
3. Burke M. (ed.). The Routledge handbook of stylistics. T. 711. – London: Routledge, 2014. – 558 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315795331>
4. Çoban Ahmet, Edebiyatta Üslûp Üzerine (Sözün Tadını Dilde Duymak), 1. b. – Ankara: Akçağ Yayınları, 2004. – 140 p.
5. Yıldız, Cemal (1991). Üslûp ve Üslûp İnceleme Metodları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
6. Aytaç Gürsel. Genel Edebiyat Bilimi. – İstanbul: Say Yayınları, 2009.
7. İsabaev Q. Sert. – Almaty: Jazuşy, 1982. – 79 b.
8. Balaqaeв M., Ämırov R., Aıtbaev Ö. Söz önerı. – Almaty: Čylym, 1978. – 184 b.
9. M. Balaqaeв, M. Serğaliev. Qazaq tılınıñ мәdenietı. Almaty: KEMEL KITAP, 2013. – 201 b.
10. Adem Çalışkan, Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-1: ilk belirlemeler, , The Journal of International Social Research, Cilt: 7 Sayı: 34 Volume: 7. – 2014. URL: www.sosyalarastirmalar.com

Авторлар туралы мәлімет:

Күдеринова Құралай Бимолдақызы – филология ғылымдарының докторы, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының профессоры, Алматы, Қазақстан.

Кудеринова Куралай Бимолдиновна – доктор филологических наук, профессор Института языкознания имени Ахмета Байтурсынова, Алматы, Казахстан.

Kuderinova Kuralai Bimoldinovna – Doctor of Philology, professor of the Institute of Linguistics named after Akhmet Baitursynov, Almaty, Kazakhstan.

Ескендір Жарас Ертайұлы – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің докторанты, Алматы, Қазақстан.

Ескендир Жарас Ертайұлы – докторант Казахского национального университета имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Yeskendir Zharas Yertayuly – doctoral student of Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.